

EDUCATIO

PEDAGÓGIA SZOCIOLOGIA HISTÓRIA ÖKONÓMIA PSZICHOLÓGIA POLITOLÓGIA

ISKOLA ÉS EGYHÁZ

EGYHÁZ ÉS DEMOKRÁCIA	3	Kozma Tamás
VALLÁS ÉS ISKOLA	13	Tomka Miklós
EGYHÁZI ISKOLÁK
NYUGATON ÉS NÁLUNK	26	Lukács Péter
EGYHÁZ, ÁLLAM,
OKTATÁS, 1848-1945	34	Nagy Péter Tibor
KATOLIKUS ISKOLÁK
AZ ÁLLAMOSÍTÁS UTÁN	46	Drahos Péter
TÁRSADALMI IGÉNYEK
ÉS VALLÁSOKTATÁS	65	Halász Gábor

ra, mint az állami vagy önkormányzati iskolába járó társaik. Az állam ezt vállalja is: az ún. "fejkvótát" minden tanuló után átutalja, bármelyik iskolába jár.

5. Feltehető - az eddigi tapasztalatok azt mutatják -, hogy az egyházi iskolákban állandóan törekednek a nevelés és oktatás színvonalának emelésére, másrészt a tanulók erkölcsi nevelését is az átlagosnál tudatosabban és eredményesebben fogják végezni.

FRENKL RÓBERT

Testnevelési Egyetem, Budapest

Már a nyolcvanas évek végén nyilvánvaló volt, hogy a társadalom számára is az egyházi változások hordozzák a történelmi fordulatról a legmeggyőzőbb üzenetet. Az euphoria műlékony. Az egyházi élet helyreállításának főbb mozzanatai - a hitoktatótól az egyházi iskolák újraindításáig - olykor nem a társadalom szükséges, új kohézióját erősítették, hanem szinte a legjobban megosztó tényezővé váltak.

Az okok összetettek: az elmúlt évtizedek hatásától, a világéneti különbségektől a vét vagy valódi érdekkellentétekig terjednek, beleértve a politikai érdekeket. Bizonyára a talpraállási folyamat kezdetén tartó egyházak hibái is szerepet játszanak.

Nemcsak etikai okokból, nemcsak és nem elsősorban a történelmi igazságítélt igénye miatt, de a jelen és a jövő iskolarendszerében is szükség van egyházi iskoláakra, hitoktatásra, az általuk közvetített értékekre. Miért?

Az "egyházi iskolák" kategória érthető, de nem helyeselhető általánosítás. Még az ugyanazon egyházhhoz tartozó iskolák között is jelentősek a különbségek. Jelen írásomat főként a lutheránus középiskolákkal, újraindításukkal kapcsolatos tapasztalataim, véleményem határozzák meg. Vannak természetesen jogi, szervezeti értelemben általános jegyek, de ugyanígy általános kategória például maga a "középfokú oktatási intézmény", ami egy adott iskoláról keveset árul el. Azt hiszem, ez a látszólag túl elméleti fejegetés mégis a probléma lényegéhez közelít. Szinte csak az egyházi iskolák megjelené-

sében valósult meg eddig nálunk az iskolarendszer kívánatos többszínűsége. Az uniformizáltsághoz szokott társadalom, benne számos pedagógus, szülő számára ez olykor meglepően nehezen viselhető el. Persze, mások nemcsak szavakban, hanem a valóságban is nagy örömmel, megújult kedvvel fogadták ezt a kihívást. Mert elsősorban erről van szó. A "langyos víz", az igénytelenség, az egyhangúság megszüntetéséről, az egészséges rivalizálásról, a minőség előtérbe helyezéséről.

Az egyházi iskola számomra elsősorban minőséget jelent. Ez nem tévesztendő összesse az elit iskola fogalmával. Szukség van egyházi elit iskolára is, ilyen igényt támasztunk távlatilag a "Fasor" (*Budapesti Evangéliikus Gimnázium*) iránt, de minden egyházi iskolában legyen az adott feltételek között optimális teljesítmény. Magas minőségi igény elérése a meghatározó. Nagyon leegyszerűsítve - tudom, ez vitára ingerlő: - csak jó meg rossz iskola van, bárki is az iskolafenntartó. Az állami iskola is legyen jó, de az egyházi iskola fenntartása értelmetlen, ha nem tesz eléget a minőségi igényeknek.

A nagy kérdés az, mitől egyházi egy iskola - azon túl, hogy az egyház az iskolafenntartó, ami nyilván csupán cégtáblát jelent! A minőség szükséges, de nem elegedő specifikum.

Érthető az egyházkak népének az az igénye, hogy jusson kifejezésre az egyházi iskola vezetésében, szellemében, a tanulók és a tanári kar összetételében is az egyházhhoz tartozás. A népesség 4-5 százalékát kitevő lutheránus egyház számarányánál minden nagyobb terheket vállalva vett részt az iskolaügyben. A megfogalmazott célok teljeskörű megvalósítása ma is szinte csak a fővárosban lehetséges, de a többi újra indított vagy indítandó gimnázium is olyan településeken - Sopron, Nyíregyháza, Békéscsaba, Orosháza, Bonyhád, Aszód - működik, ahol az országos átlagnál magasabb az evangéliikusság jelenléte. Mégis adjunk hangot az egyházi iskolákkal kapcsolatos másik, az előbbivel nem ellentétes, hanem azt inkább kiegészítő szemléletmódnak is. Eszerint egyszerűen az egyházzak történelmi gyökerű társadalmi felelősségvállalásához tartozik az isko-

KÖRKÉRDÉS

1. Helyesli-e, hogy a hitoktatás a rendes tanítási órák között tanított fakultatív tárgyak sorában helyet kapjon az általános és középfokú iskolák tanrendjében?

2. Ki finanszírozza az önkormányzati iskolákban folytatott hitoktatást?

3. Milyen föltételek mellett látná helyesnek a jelenlegi önkormányzati iskolák egyházi tulajdonba kerülését?

4. Ki finanszírozza az egyházi tulajdonban működő iskolák fönntartását?

5. Milyen eredmények várhatók attól, ha az egyház nagyobb szerepet kap az oktatásban?

Ezt kérdeztük tanároktól, tudósoktól, szakértőktől és közéleti emberek-től. Most közreadjuk a válaszokat. Örömmel közöljük azokat a hozzá-szólásokat is, amelyek egyház és iskola viszonyával a maga egészében foglalkoznak, bár a fönti részletekre nem térnek ki.

BIHARI JÁNOS
a Budapesti Tanítóképző Főiskola ny.
tanára

1. Helyeslem. Kívánatos azonban, hogy a vallástanár, illetve hitoktató megfelelő képzettségű (~~le~~pesítésű) személy legyen. Különleges helyzet alakul ki ott, ahol a városban csak egy középiskola (gimnázium) van, s az történetesen egyházi iskola (pl. Nagykőrös). Az egyházi iskolában a vallástanulás elvileg kötelező. De az ilyen iskolákban is, mivel a szülőnek nincs iskolaválasztási lehetősége, fel kell menteni a vallástanulás kötelezettsége alól azokat a tanulókat, akiknek a szülei ezt írásban kérlik. Így a konfliktusok elkerülhetők.

2. Az önkormányzat. A hitoktatás kere-tében is a tanulók személyiséget fejlesztő oktató-nevelő munka folyik.

3. A kérdés így nem jó. Csak az olyan iskolák egyházi tulajdonba kerülése jogosult, amelyek a kommunista rendszerben történt államosítás előtt is egyházi tulajdonban voltak. Azt hiszem, senki sem kívánja, hogy már meglévő (önkormányzati) iskola egyházi tulajdonba kerüljön.

4. Az egyház, egységes állami támogatás-sal. A közvélemény számára jobban tudatosítani kellene, hogy minden gyermek oktatásáról az állam köteles gondoskodni. A költségeket az adófizetők által befizetett összegből fedezzi. Az egyházi iskolába járó tanulók szülei is adófizető polgárok, ők is éppen úgy jogosultak az állami támogatás-

lák és számos egyéb szociális intézmény fenntartása. Még akkor is, ha ezzel nem közvetlenül, vagy csak részben szolgálnak egyházi célokat. Azt bizonyítják ezzel (vagy ezzel is) az egyházak - ha nem is ez a cél -, hogy másként gondolkodnak, más meggyőződés által vezéreltetnek, mint a közvetlen érdekköszefüggések által irányított egyéb emberi közösségek. A cél egyszerűen szólva a szolgálat, a tehervállás. Ez ott kap különösen nagy hangsúlyt, ahol a település egyedüli iskolája egyházi.

Az egyház alaptevékenysége missziós jellegű. Arra irányul, hogy Istenhez vezesse az embereket. Az iskola viszont nem közvetlen missziós, hanem oktatási intézmény. Minősítését az szabja meg, hogyan látja el oktatási feladatát. Mégis, bár szükségszerűen követve, sokrétűen érvényesülhet az iskola életében az egyház üzenete. Természetesen lehetnek, kellenek az iskolai programban közvetlen spirituális események; a részvétel ezeken azonban mindig az egyéni döntéstől függhet csak.

Ami a konkrét kérdéseket illeti.

1. Feltétlenül helyeslem, hogy a hitoktatás helyet kapjon az általános és középfokú iskolák tanrendjében, a rendes tanítási órák között, a fakultatív tárgyak sorában. Ma nyilván elfogultságnak látszik, ha inkább a "kötelezően választható" tantárgyi kategóriát említem. Szinte mosolyogtató ugyanis az erőlködés, hogy mi legyen a hittan elutasítókkal, amíg társaik hittanra járnak. Az iskolában, néztem szerint, a hittan is tantárgy, nem missziós óra, nem bibliaóra. Miért ne dönthetnék el a nem vallásos tanulók, hogy melyik egyház hittanóráját választják, egyház-, bibliatörténelmet, erkölcsi értékrendet stb. tanulandó. Miért ne lenne kötelező a hittan tanárai számára is ez a - mondjak így - nyitott hitoktatás? Bátor vállalása a tudás és hit mezsgyéje felvázolásának. Az alkotmányosság érdekében lehet, sőt kell vallásilag neutrális, társadalmi-világnezeti ismeretek tanulmányozására is választási lehetőséget biztosítani. Mindenesetre van némi humora is annak, amikor azok a pedagogusok, akik évtizedeken keresztül egyszer sem tiltakoztak az ellen, hogy még a törvények adta lehetőségtől is megfosztották egyes igazgatók a hittanra jelentkezni

óhajtókat, most harcos demokrataként védk a vallástatlanság jogát. Kitől?

2. Az előbbiekből következik, hogy nézetem szerint a hittan rendes tantárgy; nem minősíthető kizárolag világnezeti tárgynak. Egyébként is, mi lenne ez, hiszen van toleráns, liberális, messze tekintő, van autokrata, szükkebbű, elfogult, bármilyen oktatás, de neutrális...? A költségeket természetesen éppúgy az önkormányzat finanszírozza, mint az oktatás egyéb költségeit.

3. Nem tartanám helyesnek az önkormányzati iskolák egyházi tulajdonba kerülését. A polgári fejlődés nagy vívmánya, hogy az állam lett az iskolafenntartó hatóság, ő kell, hogy gondoskodjék a gyermekek oktatásáról. A feladat megoldásában részt vállalnak - többek között - az egyházak is.

4. Az előbbiekkel is összefügg, hogy ami az egyházi iskolák finanszírozását illeti, a normatív alapú állami iskolafenntartásból nem az egyházak, hanem az egyházi iskolák tanulói részesülnek. Ez az egyházi iskolai költségvetés jelentős bevételi forrás. Az egyházak ezt - éppen a színvonalra irányuló célok miatt - kiegészítik. Elképzelhető - főleg sajátos helyi igények esetén -, hogy az önkormányzat és az egyház megállapodása alapján az önkormányzat is hozzájárul az egyházi iskola fenntartásához. De a két fő forrás: normatív támogatás+egyházi támogatás.

5. Az egyházak nagyobb szerepe az oktatásban jelentős színvonalalemelkedést kell, hogy eredményezzen. Fontos összetevő a lelkész- és a tanárutánpótlásra gyakorolt hatás. Az már az egyházak belső megújulásától is függ, mennyire tudnak - életmódban mintákat is adva - az iskolafenntartás kapcsán is résztvenni a társadalom szellemi megújításán túl az erkölcsi megújulásban.

HALÁSZ GÁBOR
Országos Közoktatási Intézet, Budapest

Az EDUCATIO vallásoktatással kapcsolatos körkérdésére válaszolva mindenekelőtt azt a reményemet szeretném megfogalmazni, hogy a feltett kérdések nem válnak a ha-

zai oktatásügy központi kérdéseivé. Olyan kérdésekkről van ugyanis szó, amelyek megválaszolása remélhetőleg nálunk is rövid időn belül lezáródik, mégpedig a modern társadalmak normáinak megfelelően.

Hadd jegyezzem meg előljáróban azt is, hogy azokkal értek egyet, akik az európai társadalomfejlődés egyik legnagyobb értékének a vallás és a közügyek szétválasztását, a hatalomgyakorlás szekularizációját tartják. A kelet-európai társadalmakban ez a folyamat többek között az evílági boldogság üdvutanára épülő kommunista államvallás több évtizedes uralma és nem a nem evílági boldogulást hirdető vallás ezzel párhuzamos állami üldöztetése miatt nem zárolhatott le. Emiatt a feltett kérdésekre való válaszadás itt, a mi régiónkban valamivel nehezebb, mint másutt.

Végül azt is szeretném leszögezni, hogy a vallás és a hit megismerésének a jogát az alapvető emberi jogok között tartom számon. Az az ember, akit ettől megfosztanak, aiknek tehát a vallás megismerése nélkül kell felnevelkednie, az emberi élet egyik alapvető kérdésében való választás szabadságától fosztatott meg. A hitben való élés lehetőségevel mindenkinél joga van találkozni, s azért, hogy ez megtörtenhessen, a közösségeknek áldozatokat kell hoznia. A hit által felkínált üdvösségről való lemondás természetesen ugyanigy elidegeníthetetlen joga az egyénnek. Mint ahogy joga az is, hogy felkészítést kapjon a hit hiányában való értelmes életre, a hit elvesztésének az élethelyzetére. Az a tanítás, amely tagadja a vallás nélküli értelmes és erkölcsös élet lehetőségét, kiszolgáltatottá, erőtlenné és szerencsétlenné teszi a modern társadalomban élő embert, ezért különösen veszélyes.

1. Az első kérdésre való válaszadást nehezíti a kérdés belső ellentmondása: a rendes tanítási óra sokunk fejében meghatározásánál fogva nem a fakultatív, hanem a mindenki által látogatott órákat jelenti. Másfelől nehéz a válaszadás, mert egészen más a helyzet, ha a hitoktatásról jogszabály intézkedik, vagy helyi konszenzusra épülő iskolai döntés. Ezért a válaszom az, hogy a rendes, azaz a mindenki által látogatott órák közé hittanórát állami intéz-

kedéssel nem szabad iktatni. Helyi konszenzus esetén elköpzelhetőnek tartom a hittanóra beiktatását a mindenki által látogatott órák közé, de csak abban az esetben, ha az adott intézmény precízen kidolgozza a lelkismereti szabadság biztosításának a garanciáit, s ha kínosan és nagy tapintattal ügyel is ennek az érvényesülésére. Az iskola ilyen döntésének a jogi feltételeit az állami politikának meg kell teremtenie, de e döntés meghozatalát közvetlenül szorgalmaznia nem szabad.

Az egyénnek azt a jogát, hogy a vallással találkozhasson, az iskolának támogatnia kell, ám ennek nem a mindenki által látogatott hittanóra a legjobb formája. Az iskolák ezt sokféle módon biztosíthatják, amelyeknek csupán egyike a kérdésben felvett fakultatív hitoktatás, vagy – én inkább így mondánám – a *vallásról szóló fakultatív óra*. A fakultatív vallási óráknak az iskolákban való jelenléte véleményem szerint nem érinti az oktatás világnezeti semlegességét. Az önkormányzati és állami iskoláknak világnezeti szempontból semlegesnek kell lenniük, ami azonban nem jelenti azt, hogy fakultatív órák formájában ne lehetne jelen vallásról való tanítás. A világnezeti semlegességet persze pontosan definiálni szükséges. Az én értelmezésben ez azt jelenti, hogy az iskolában minden olyan világnezet jelen lehet, amely a modern társadalomban megtalálható és alkotmányosan elfogadható. A lényeg az, hogy az iskolának egyfelől nincs joga hivatalból az egyik világnezetet a másik elő helyezni, másfelől a tanári szakma egyik hivatalbeli követelményeként kell megfogalmazni a saját világnezettől eltérő nézetek megismertetésére való törekvést. Az oktatás területén az állam egyik fontos feladata éppen a világnezeti egyoldalúság kizárása, az ilyen értelemben vett világnezeti semlegesség feletti őrködés.

Közvélemény-kutatások szerint a vallás oktatásának a fenti megoldása az, amit ma Magyarországon a legtöbb ember el tud fogadni. Egymást erősítő adatok azt mutatják, hogy a magyar társadalomnak körülbelül egyhatoda áll azon az állásponton, hogy a vallásnak nincs helye az állami és önkormányzati iskolákban, s egy másik egyhatoda híve annak, hogy tegyék

mindenki számára kötelezővé a vallásoktát. A közönség nagy többsége türelmes és liberális attitűd jellemző, azaz úgy vélik, hogy a vallásoktatást az önkormányzati és állami iskolákban is biztosítani kell azok számára, akik ezt igénylik.

2. A második kérdésre, t.i. arra, hogy ki finanszírozza az önkormányzati iskolákban folytatott hitoktatást, már könnyebb válaszolni: ha ez megjelenik a faktatívat órák vagy az iskola egyéb tevékenységei között, akkor ezt ugyanazokból a forrásokból kell finanszírozni, mint az egyéb, hasonló tárgyak oktatását, azaz el-sősorban az iskola költségvetéséből, másodsorban egyéb külső forrásokból. A programját minden iskola maga állítja össze, s ha e program egészének a finanszírozásáról az iskolafenntartó döntött, akkor döntött az e programban külön tárgyként szereplő vallásoktatás finanszírozásáról is.

3. Előljáróban két dolgot szeretnék ezzel kapcsolatban leszögezni. Az egyik az, hogy az 1948 előtti tulajdonviszonyok visszaállítására való törekést elvileg elhibázottnak tartom. Negyven év után praktikus okokból nem lehet visszatérni egy azt megelőző állapothoz, amit az egyháznak, bármennyire jogos legyen is a korábbi tulajdonuk visszaszerzésére való törekvésük, el kellene fogadniuk. Mégpedig azon az alapon, hogy negyven év elmúltával és olyan horderejű átalakulást követően, ami megtörtént, a kiinduló állapotokhoz való visszatérés társadalmilag és közigazgatási szempontból kezelhetetlen helyzetek kialakulásához vezet. Az egyházak szerepének a növekedése a szociális, egészségügyi és oktatási szférában minden szempontból, így e szférák fejlődése szempontjából is kívánatos, amit a magyar társadalom nagy része nemcsak elfogad, hanem akar is. Ennek azonban csak akkor van értelme, ha ez a meglévő szolgáltatások javulását, és nem azok lerömlását vagy tartós bizonytalanság kialakulását eredményezi.

A másik az, hogy az egy iskolával rendelkező kistelepülések kérdését külön kell kezelní. E településeken az egyetlen intézmény átadása valamelyik egyháznak egyfelől rendkívüli módon megnöveli a lelki-

ismereti szabadság korlátozásának a veszélyét, másfelől konfliktus-generáló elemet épít be a rendszerbe. Ezért az állami politika ezt semmiképpen nem támogathatja.

A több iskolával rendelkező települések esetében viszont indokolt egy olyan állami politika, amely a korábban felborult egyensúly helyreállítása érdekében meghatározott ideig jogi és pénzügyi eszközökkel egyaránt támogatja az intézmények átadását, elsősorban azáltal, hogy az önkormányzatokat érdekelte teszi ebben. Alapvető feltételeként azt lehet megfogalmazni, hogy az átadásról az önkormányzat és az egyház között megkötött szerződés garantálja a szolgáltatás korábbi színvonalának a fenntartását, illetve azt, hogy az átadás ne érintse hátrányosan a már az intézménybe járó tanulókat.

Az egyházi tulajdonban működő iskolák finanszírozásában ugyanazt az elvet kell követni, mint az önkormányzati iskolák esetében. Ez azt jelenti, hogy az egyháznak az általuk fenntartott intézményekbe járó tanulók létszáma alapján meg kell kapniuk ugyanazt a tanulói fejkvótát, amelyet az önkormányzatok megkapnak. Ezt az egyházkiegészíthetik egyéb forrásokból, így saját jövedelmeikből, az egyházi adóból, valamint a részükre nyújtott általános állami támogatásból (amely utóbbi az egyházi adót fizetők száma alapján célszerű meghatározni), illetve maguk az iskolák is szert tehetnek egyéb bevételekre. Az egyházközösségi szerepvállalásának a növekedését segítő állami politika elsősorban az egyházközségek rendelkezésére bocsátott fejlesztési erőforrásokban nyilvánulhat meg.

5. A várható eredményeket hosszan lehetne sorolni. Csupán néhányat hadd említek meg ezek közül: az egyházközösségi felhalmozott és képviselt kulturális kincs és szellemi tőke beáramlása a közoktatásba; a meglévő szolgáltatások kínálatának a bővülése, új szolgáltatások biztosítása eddig ellátatlan vagy nem megfelelően ellátott területeken; a verseny kibővülése és a kártékony állami monopólium visszaállításának lehetetlenné válása; a hazai oktatás nemzetköziesítése az egyházközösségi kapcsolatai révén; a leépülő szociális

szolgáltatások kiváltása az egyházak által felvállalt szociális misszió révén stb.

Bizonyosra veszem, hogy a közeljövőben nálunk is végigmegy az a folyamat, amely a nyugat-európai iskolai rendszerekben az elmúlt évtizedekben csaknem mindenütt lezajlott. Ez az időszak ugyanis általában az egyházi oktatás jelentésváltozását is magával hozta. Az egyházi iskolák ma már egyre ritkábban és egyre kevesebb helyen jelennek meg úgy, mint a tradicionális és konzervatív értékek képviselei. Éppen ellenkezőleg: az egyházi szektor nemegyszer a máság, az alternativás, a modern pedagógiai szellem vagy éppen az igényesség hordozója, szemben a gyakran merev és mozdulni képtelen, bürokratikus kontroll alatt álló és nemegyszer a minőségre érzéketlen publikus szektorral. Ez egyébként az egyetlen alternatíva, amely az egyházi intézményeket a szolgáltatásaiat igénylők szemében tartósan vonzóvá teheti.

KORZENSKY RICHÁRD
Bencés Gimnázium, Pannonhalma

A kérdésekre megfogalmazott válaszok személyes véleményemet tükrözik, semmiképpen nem tekinthető hivatalos állásfoglalásnak.

1. Meggyőződtem, hogy a hitoktatás rendkívül fontos. Az igény ugrásszerűen megnőtt iránta. Nem a "vállásság" lett nagyobb vagy intenzívebb. Sókar vannak, akik gyermeüknek a hitoktatást azért kívánják, mert szeretnék, ha a családban megkezűdött, s az egyházközösségi-gyülekezeti életben folytatódó vállásos nevelés és ismeretátadás az iskolai életből se hiányoznék. Az iskolai hitoktatás rendszerisége, az iskolai keretek mindenképpen lényegesen hozzá tudnak járulni a hitbéli ismeretek továbbadásához. (A hit mint alapbeállítottság, életszemlélet nem azonos az ismeretanyaggal: az élő, a hitból élő közösséggel való eleven kapcsolatra is szükség van.)

Nem tudok egyetérteni azzal a felfogással, amely a hitoktatást az iskolából kiemelné és az egyházközösségi/gyülekezeti élet keretei közé helyezné kizárálagosan.

(Ezt a kommunista államrend sem tiltotta meg, bár szinte lehetetlenné tette.) De a kötelező hitoktatással sem tudok egyetérteni. Szabadon választható, fakultatív tantárgyként látom a helyét az iskolában. Európai példák bizonyítják, hogy az iskolai hitoktatás nem ellenkezik a lelkismereti szabadsággal. El tudom képzelni azt, hogy kötelező legyen minden tanuló számára az erkölcsstan, etika vagy "emberstan". Ezt a tantárgyat pedig kiválthatná, helyettesíthetné a vallásoktatás, a hittan azok számára, akik ezt óhajtják. Szükség volna tehát etika tantervre, tankönyvekre, etikát oktatni tudó tanárokra. A hitoktatás tantervének, anyagának kidolgozásával az egyházak már előbbre járnak. Meg kellene találni a gyakorlati együttműködés módozatait, lehetőségeit.

2. A hitoktatást szabadon választható tantárgyként tudom elképzelni. Ha tantárgy, akkor ugyanaz vonatkozik rá, mint bármelyik más szabadon választható foglalkozásra, fakultatív tantárgyra. Az iskolák az adófizető polgárok pénzből működnek: a hitoktatást kérők is adófizetők.

3. A közvélemény előtt összkeveredik az iskola mint intézmény és az iskolaépület mint *ingatlan tulajdon*. Két szempontot szeretnék kiemelni: egyrészt érvényesülnie kell a szabad iskolaválasztás lehetőségeinek (azok számára is, akik vallásos szellemű iskolát akarnak), másrészt nem szabad megfeledkezni jelentős, nagy múltú, történelmi egyházi intézmények újraindításáról. Az első szempont főként a társadalmi igényt jelenti, a második pedig a történelmi folyamatosság biztosítását, az egyházaikon mint intézményen esett jogosítékok orvoslását. Ha az önkormányzat területén valós igény van egyházi iskola megindítására, az önkormányzat akkor is bocsáthat épületet az egyház rendelkezésére iskola céljára, ha történetesen egyáltalán nem volt iskolája az egyháznak. Nem szabad elfelejteni, hogy a múltban is sokszor meghívott, felkért egy-egy város egy szerzetesrendet, hogy telepedjen le és vezessen iskolát (utoljára 1946-ban a szociál-demokrata Csepelen a bencés rendet).

Az egyházi iskolák a történelem folyamán mindig is nyitottak voltak a más vallásúak felé. Joggal feltételezem, hogy ez a

nyitottság érvényesülni fog az újonnan induló vagy újra induló egyházi iskolákban is. Tudom, hogy az egy tollvonással és erőszakossággal elkövetett 1948-as jogisérelmet nem lehet tollvonással és azonnal orvosolni. Kölcsönös türelemre, a máság kölcsönös elfogadására, a megoldások közös keresésére van szükség. A türelem azonban nem jelenthet időhúzást, halogatást.

4. Pontatlan a kérdés a "tulajdon" és a "működés" összemosa miatt. Kérdés, minden feladatot lát el az iskola. Ha ugyanazt a "végeredményt" hozza létre az egyházi iskola, mint az állami vagy önkormányzati, a válaszom: ugyanaz finanszírozza az egyházit, mint aki az önkormányzatit és az államit. Feladat átvállalásról van szó ebben az esetben.

5. Ha az egyházi iskolák kérdése társadalmi ügyyé válhatna, pártpolitikai érdekektől függetlenül, akkor mindenki minden várható, hogy az iskolaválasztás szabadsága nyugalmat eredményez majd a társadalomban. Kialakulhat egy egészséges versenyhelyzet is az iskolák között. De kialakulhat egészséges munkamegosztás is önkormányzatok és egyházak között. Vannak olyan feladatok, amelyekben az egyház szolgálata különösen is jótékony lehet: nem csak úgynevezett "elit iskolákra" kell gondolni, hanem nevelőintézetekre, fogyatékos gyermekek otthonaira és olyan területekre, ahol a vallásos elkötelezettségből vállalt pedagógus szolgálat különösen is fontos szerepet játszhat.

LUDASSY MÁRIA
Eötvös Lóránd Tudományegyetem,
Budapest

1. Én feltétlenül az amerikai és francia modellt helyeslem: állami (önkormányzati) iskolák világnézeti semlegességét. A többségi hithez nem tartozó tanárok és diákok emberi méltóságának megőrzését az és csakis az szolgálhatja, ha a tantervben tantárgyak és nem vallási (vagy más világnézeti) konfessziók szerepelnek. E tantárgyak közül kiemelkedően fontosnak tartom a felekezetileg semleges vallástörténet, mindenekelőtt (mivel a zsidó-keresz-

tény kultúrkörhöz tartozunk) Biblia-ismeretek oktatását, sok-sok művészettörténeti és zenei illusztrációval. mindenütt, ahol "világi" iskolában az erőszakos téritést sem mellőzô felhangokkal bevezetni vágyták a vallási (kiváltképp kizárolagosan katolikus) hittanórákat, csak felelmeket váltott ki és hiszteriát provokált, mivel a gyermekszáj kegyetlensége hamar kimondta az otthon hallottakat a hitoktatásra nem jelentkezőkről: "Büdös zsidó!" Tanároktól megkövetelt konfesszió-kényszer, a "keresztény szellemben" történő nevelés fogalma vagy semmi többet nem jelent, mint a megelőző rendszer "szocialista szellemű" nevelése, vagy a növekvő pedagógus-munkanélküliség esetén nagyon is sokat jelenthet: a zsidó származású tanárok kirúgatását, mivel feltehetően ők a legkevésbé alkalmasak a "keresztény szellemiség" terjesztésére. Ennek a keresztény középosztályra gyakorolt mélyen demoralizáló hatásáról lásd Márai Sándor és Bibó István gyönyörű sorait. (Ahogy a Radnói Gimnázium visszaegyházasítása esetén feltehetően a "gójok" jutnának hasonló sorsra, mert tőlük nem várható el az izraelita rituálék hithű oktatása.)

2. Az egyházak finanszírozását (a szükebb értelemben vett hitéletét) hosszabb távon az állami költségvetés helyett a hívőknek, a civil társadalomnak kellene átvállalnia, az eddig az államnak fizetett adók egy részének tudatos, szabad választáson alapuló célirányos csoportosítása révén (lásd a német példát). A hitoktatásnak függetlennek kell lennie az iskola világi vezetésétől, s ennek bázisa csak a teljes anyagi függetlenség lehet (terémszámálatot leszámítva). Ha majd a civil társadalom hívő része (feltehetően többsége) európai szinten el tudja tartani egyházaikat, akkor a hitoktatás – mint minden hitéleti tevékenység – az egyházak költségvetésének részét képezheti. Addig is el tudom képzeln a tehetsébb szülők önkéntes anyagi hozzájárulását, ahogy a fakultatív angol oktatást is finanszírozni szokták.

3. A történelmi jog csak a legnevesebb iskolák esetében jelent feltétlen jogosultságot (fasori gimnázium, református gimnázium stb.). Az ilyen esetekben nem is

okozott konfliktust a keresztyén (keresztény) "reconquista". minden más esetben a funkció fenntartása és a szakmai színvonal megőrzése élvezzen prioritást. Sajnos, nem az a helyzet, hogy az állampárt minden volt felekezeti iskolát pártiskolává, KISZ-kommandósok kiképző helyévé és minden zárdát, kolostort szovjet laktanyává alakított át: ez utóbbi esetben ugyanis semmiféle konfliktust nem okozna az ingatlanok visszaadása. Ám jelenleg egyetemeik, jónevű gimnáziumok, szabad szellemből, kreatív iskolai közösségek, a rendszerváltozásban élenjáró kollégisták lakják a volt egyházi ingatlanok tűlnyomó többségét: ezek kiebrudálása éppoly jogosrelem lenne, mint anno az apációk vagy a kegyesrendi tanítók kilakoltatása. S nem szabad elfelejteni, hogy negyven év modernizációja kommunista rémuralom nélkül is végbement volna (s mennyivel hatékonyabban!); márpedig a modernizáció szekularizációt is jelent, a hitélet bensősége sebbé válását, a külső kultikus formák elhanyagolását; tehát a háború (vagy az államossítás) előtti állapot restaurációja a polgári társadalom számára elfogadhatatlan visszalépésként jelenne meg. Csak a tényleges társadalmi igényeknek megfelelő mértékű deszekularizáció elfogadható; a társadalmi igényeket nem a templomokban, nem-szülőktől, nem-ottlakóktól, tisztességes aggszűzektől és kiskorúaktól gyűjtött aláírások hivatottak reprezentálni. Hanem kizárálag az érintett iskola pedagógus közzössége, a szülők megfelemlítés nélkül ki-fejezett igényei, valamint a kisebbségen maradtak jogait (és tanulási lehetőségeit), az eddigi szakmai színvonal megőrzését garantáló bonyolult eljárás jog tiszteletben tartása.

4. A minden tanulót megillető fejkvótát természetesen az önkormányzat (állami költségvetési garanciákkal), a többlet igényeket a szülők, a hívők egyházi adója és az esetleges külföldi szponzorok. Megjegyzem, minden más alapítványi iskolával egyenlő feltételekkel, amelyek ez utóbbiak rovására egyáltalan nem érvényesülnek. A nem egyházi magániskolák épület igényeit a szülők többségi akarata ellenére sem sietnek kielégíteni az önkormányzatok, míg az egyházak esetében a kisebbség

követelése is zöld utat kap (lásd kispesti iskola stb.).

5. Attól függ, hogy a sokféleség (magyarul: pluralizmus) érvényesülését szolgálják-e, vagy az új monolit világkép rákényesítését a tanulókra-tanárokra. Sajnos, sok olyan hangot (felhangot) hallottam az utolsó évben, amely inkább a múlt századi politikai katolicizmus (de Bonald és XVI. Gergely pápa) hangnemére emlékeztet, semmint a liberális katolicizmus Magyarországon is népszerű nagyainak (Lamennais és Montalembert) az egyház és az állam szétválasztását természetesnek tekintő gondolkodásmódjára. A pártállami diktatúra nemcsak belső kollaborációra kényszerítette az egyházakat, de azuktól a szellemi megújulási folyamatoktól is elzárta, amelyek a modernitáshoz való felzárkózás világörökiségi stációit jelentik (II. vatikáni zsinat). Hogy a múlt századi fordulatot idézzem: "szabad egyház a szabad álamban" a lelküssmereti szabadság fellegvára lehet. Az államegyházi reminiscenciák felélesztésével pedig csak azt lehet elérni, amit a kommunistáknak sohasem sikerült: társadalmi érzületté tenni az antiklerikalizmust. A kötelezővé tett képmutatás az igaz hitnek árt a legtöbbet.

MARSCHALL MIKLÓS Főpolgármesteri Hivatal, Budapest

A kérdések általános megválaszolása elé bocsátandónak tartom, hogy a probléma valamennyi részletének megközelítésében az állam és az egyház szétválasztásának alapelve érvényesüljön.

Ez a polgári modernizációs folyamat Magyarországon a maga "történelmileg természetes" idejében nem ment végbe, ez ma a konfliktusok egyik forrása. A másik mérlegelendő szempont a kérdések megközelítésében, hogy az elmúlt politikai rendszer a szekularizációt az egyházak intézményesített és erőszakos visszaszorításával vitte végbe. E tágabb történeti kontextusban is mérlegelve a feltett kérdéseket, az alábbiak a válaszaim.

1. A kérdésben a *tanrend* szó szerepel, amely ma nem tisztázott és ezért nem pontosan értelmezhető fogalom. Az isko-

lábban tanítandó anyagot *tanterv* körvonalazza, az iskolában tartandó órák rendjét pedig *órarendnek* nevezzük. Minthogy nem tudom eldöntení, hogy maga a kérdés a két fogalom közül melyikre irányul, mindenkorról válaszolok.

Az önkormányzati fenntartású iskolák tantervében és tantárgyi rendszerében a hittan mint tantárgy ne szerepeljen. Ez a feltétele annak, hogy hitoktatásban valóban azok részesüljenek, akinek családjuk, vagy egy bizonyos életkor felett a tanuló önmaga úgy döntött, hogy a hitoktatást igényli. Szükségesnek tartanék azonban az alapfokú oktatásban egy "világi" bibliaismereti tantárgyat, illetve tananyagot, mind az Ó-, mind az Újszövetségre kiterjedően, a középiskolában pedig egy, a világvallásokat bemutató, továbbá az Európában elterjedtebb vallások körét történetileg is áttekintő tantárgyat. Összegezve tehát: a vallás iskolai tanítását művelődéstörténeti okból, illetve céllal tartanám fontosnak.

A szabadon választott hittan tanítására mindenkorrig, amíg a templomokban vagy egyéb egyházi épületekben nem tudnak helyet biztosítani, helyes az iskolákból tantermeket rendelkezésre bocsátani, ha ezt az egyház igényli. Maga a hitoktatás ideje azonban váljon külön a rendes tanítási órák rendjétől. Az iskola azt biztosítja, hogy a tanítási időhöz csatlakozó koradélutáni időpontban nem szervez olyan iskolai elfoglaltságot, amely a hittanra jelentkezőket a hitoktatáson való részvételenben korlátozná.

2. Az önkormányzati iskolákban folytatott hitoktatást az egyház finanszírozza, hiszen a településen előktől nem várható el, hogy adójukat bármely egyház céljára fordításak. Mindaddig, amíg az egyház jövedelmei (az egyházi adó vagy egyéb bevételek) nem elegendők a hitoktatás finanszírozására, az állami költségvetés az egyháznak nyújtson támogatást a hitoktatók óradíjának kiegészítésére.

3. Az önkormányzati iskolák egyházi tulajdonba kerülése nem lehetséges. Egyházi tulajdonba csak olyan, jelenleg nem önkormányzati tulajdonú épületek kerülhetnek, amelyekben korábban iskola, szociális, egészségügyi vagy kulturális intéz-

mény működött. Az önkormányzat tehát nem intézményt, hanem épületet adhat csak vissza az egyháznak. Ennek feltétele, hogy az intézményét, amellyel törvényben előírt kötelező feladatot - esetünkben a fővárosban például középfokú oktatást, kollégiumi elhelyezést - lát el, megfelelő módon el tudja helyezni. Szerencsés esetben - ez, sajnos, várhatóan elég ritka lesz - iskola céljára alkalmas saját tulajdonú épületbe telepíti át. Ellenkező esetben, ha a kötelező feladatellátás az intézmény fenntartását nélkülözhetetlenné teszi, az önkormányzatokat vagy az egyházzat az államnak kell kártalanítania.

4. Az egyházi tulajdonban működő iskolák fenntartását az egyház és az iskolát - mint egyfajta speciális magániskolát - választó szülők közösen finanszírozzák. Azt azonban biztosítani kell, hogy ha az egyházi iskola növendékeinek oktatásával egyszersmind törvényben előírt állampolgári kötelezettség (tanulmányi kötelezettség) teljesítésére vállalkozik, illetve államilag elismert vizsgára készít fel, akkor az oda járó tanulók után kapjon állami támogatást. E támogatás tehát az egyházi iskoláknak járó tanulóknak állampolgári jogon jár, és ugyanolyan mértékben kell számukra biztosítani, mint bármely más iskolába járó tanulók "kvótáját". Az önkormányzat egyházi tulajdonban működő iskolát semmilyen körülmények között nem finanszírozhat, hiszen a finanszírozás együtt jár olyanfajta fenntartói jogokkal (igazgatók kinevezése, helyi tanterv jóváhagyása, az iskolai munka minősítése), amelyeket az önkormányzat az egyházból irányában nem érvényesíthetne.

5. mindenkorrig, hogy a kínálat oldaláról bővül, színesedik a fenntartók köre. Az egyházi iskolák biztosítják azt, hogy vallásos világnézetű szülők világnezetileg elkötelezett oktatási intézményt választanak gyermeküknek. Ez mindenkorrig társadalmi feszültséget oldó mozzanat volna a rendszerváltás folyamatában. Az egyházi iskolák, a világnezeti meghatározottság révén érvényesülhetne valójában az önkormányzati iskolák világnezeti semlegessége, és ezzel érdemben megvalósulhatna az állam és az egyház kívánatos szétválasztása.

MOLDOVÁN JUDIT
Polgármesteri Hivatal, Szeged

Napjainkban a magyar oktatásügyben óriási változások zajlanak, rohamos sebességgel. Nagy számban jönnek létre új szerkezetű oktatási intézmények, újabb és újabb tagozatok, speciális profilú osztályok és iskolák kezdik meg működésüket. Ebbe a rendkívül változatos és sokféle igényt kielégíteni igyekvő új rendszerbe mindenkorban beleillik a vallásos nevelés, az egyházi oktatási intézmények létrejötte, újból indításának gondolata.

Az egyházi iskolák (újra)indításának törvényi kereteit az 1991. évi XXXII. törvény adja meg, amely a volt egyházi ingatlánok tulajdoni helyzetének rendezésére született, és amelynek végrehajtásához az elmúlt hetekben, hónapokban kezdtek hozzá önkormányzatok és egyházak országsszerte. Az előzetes tájékoztatás szerint Szeged városában (eddig) 13 féle egyház, egyházmegye és rend 51 ingatlant igényelt vissza. Ezek közül 16 – jelenleg az önkormányzat tulajdonában lévő – oktatási intézmény. Természetesen a kicsinek mondható, a 60 gyereket ellátó óvodától a 600 tanulót és 70 fős nevelőtestületet foglalkoztató szakközépiskoláig, ezek az intézmények rendkívül sokfélék. Már ebből is látható, hogy a felelősség igen nagy, amikor az egyházak, és az önkormányzatok tárgyalóasztalhoz ülnek.

Ugy vélem, az eddigi tárgyalásokból néhány – valószínűleg általánosítható – tapasztalatot érdemes leszűrnünk.

Rendkívül sajnálatos, hogy az egyházi ingatlánok visszaadására vonatkozó törvény megalkotásával egyidőben a törvényhozás elmulasztott az egyházak részére, leendő intézmények – nem csak oktatási intézményekre gondolok – működtetéséhez megfelelő finanszírozási háttérét is hozzárendelni. Ezáltal rendkívül nehéz helyzetbe hozták az egyházakat. Hiszen nem elég, hogy szeretnék visszakapni és működtetni régi, patinás intézményeiket, a tárgyalások során már most olyan kompromisszumokra kényszerülnek az önkormányzatokkal, hogy azoktól valamilyen formában pénzbeli hozzájárulást is kap-

nak, például az óvodák, iskolák fenntartásához.

Mert igaz ugyan, hogy az állami normatív támogatást az egyházi oktatási intézmények is megkapják, de ez az óvodák és az általános iskolák esetében soha nem elegendő. Ebben a helyzetben az egyházak kénytelenek felajánlani különböző "engedményeket" az önkormányzati támogatásért cserébe. Például: bárkit fel fognak venni a leendő oktatási intézménybe, mert az önkormányzatok a szektorsemleges oktatásért szállnak síakra. Vagy hajlandók akár fenntartói jogaiak megosztására is az önkormányzatokkal oly módon, hogy némi beleszólást engednek az intézményvezetők kinevezésébe, vagy a tantestület kiválogatásába, vagy az iskola profiljának meghatározásába.

Ez pedig számukra a lehető legrosszabb megoldás. Ahelyett, hogy annyi évtized után végre kiteljesedhetnének, szabadon működhessenek, az egyházi óvodák és iskolák ismét "önként" kénytelenek esetleg korlátozásokat magukra venni. Ez természetesen nem kívánatos megoldás az önkormányzatok számára sem, hiszen azok saját intézményeiktől kénytelenek elvenni a pénzt, ha nem önkormányzati intézményt is támogatni kívának, ami minden oldalon csak feszültséget szül.

Egy másik fontos – és nem kevésbé fájdalmas – következmény is kibontakozni látszik az egyházak és az önkormányzatok tárgyalásaiból, de azt hiszem, ennek megítélése majd csak évek múlva lesz igazán lehetséges.

Arról van szó, hogy azokban az esetekben, amikor önkormányzati bérházakat vagy oktatási intézmények épületét üresen kérík vissza az egyházak, akkor az önkormányzatok ezt csak úgy "igérhetik meg", ha az ország éves költségvetéséből az ilyen jellegű kárpótlásra elkölönlített pénzből az új lakások letesítésére vagy az iskola/óvoda felépítésére megkérík a szükséges pénzmennyiséget. Mert hiszen gondoljuk csak meg, ha Szegeden az említett 16-ból csak 5 esetben nem kívánja az egyház a továbbiakban is oktatási célra használni az épületet (tehát újat kell építenünk, hogy a feladatot el tudjuk látni), és "csak", mondjuk, 100 bérházból kell a lakókat másik

(természetesen új, hiszen régi bérifikáciunk üresen nincs) lakásba költözöttetni, ez melykor terheket róna az önkormányzatra?

Ebben az esetben az önkormányzat van kényszerhelyzetben: előbb meg kell építenie az oktatási intézmény épületét vagy bérházat, és csak utána adhatja át az egyház által igényeltet. Ez helyi szinten nézve igen sok idő, országosan nézve pedig - könnyű utána számolni - jóval több pénz, mint amennyi erre a kárpótlásra rendelkezésre áll. Így aztán hiába van törvény az egyházi ingatlanok visszaadására, sajnos, a folyamat nagyon lassú lesz.

Jelenleg még - legalábbis Szegeden - példaértékűen toleránsan, "csendesen" zajlanak a tárgyalások. De az évek múltával, amikor majd láthatóvá válik, hogy számos ingatlan visszaadásának időpontja nem kerül egyre közelebb, sajnos, biztos, hogy csökkeni fog a kölcsönös megértés, nagyon nehéz lesz az együttműködés.

Hiába tehát a kormányzati jó szándék, ha nem tartalékolnak elegendő pénzt erre a célra, akkor bizony az egész helyzet kísértetiesen hasonlít arra a családi jelenetre, amikor a szülők - hogy ne idegesítse őket a gyerekek veszedése - rájuk parancsolnak, hogy béküljenek ki. Majd bezavarják őket egy szobába, rájuk csukják az ajtót, és attól ők már akár azt is hihetik, hogy teljes a békesség, a csend és a nyugalom.

Magyarországon az elmúlt évtizedek alatt két generáció nőtt fel vallásos ismeret, egyházhhoz való tartozás nélkül. A kádári közömbösség és elaltatás politikája igazán sikeres volt ezen a területen. Szemben a régió más országaival, ahol az egyház menedéket jelentett a szenvédő népnek, hazánkban az egyházi élet hivatalos, látható része a rendszer kiszolgálására rendezkedett be.

A rendszerváltás több tekintetben is nagy kihívást jelentett a hazai történelmi egyházaknak. Egyfelől szembe kellett nézniük közelmúltjuk történelmével, önvizsgálatot kellett tartaniuk; másfelől egy új társadalommal kerültek szembe. Ebben az új helyzetben megnövekedett a vallás iránti érdeklődés, ezt bizonyítják az elmúlt két év keresztségi statisztikái; ugyanakkor azt is tudomásul kell venni, hogy a társadalom jelentős része nem vallásos, nem él egyházi életet, s ha nem is ellenséges, de idegenkedve tekint a hozzá közelítő missziós tendenciákra. A megnövő vallásos érdeklődést sem tudják a történelmi egyházak - felkészületlenségeük miatt - kellőképp kihasználni, éppen ezért terjednek olyan gyorsan az újkeletű vallásos közösségek, Nyugat-Európából kiszorult szekták.

Vagy mérhetetlen naivitás, vagy súlyos tévedés, ha nem az adott térség realitásából indulunk ki.

Ahhoz, hogy az oktatásban is rendeződjenek a viszonyok, az egyház és az állam teljes szérválasztása lenne a cél. Az egyházi intézményrendszer semmiképp sem függhet a mindenkorai politikai rezsimtól. Nem válhat anyagilag függővé, hisz akkor a múltbeli gyakorlat folytatódik.

1. Nem tartom helyesnek, hogy a hitoktatás - az egyházi iskolákat kivéve - a rendes tanítási órák között kapjon helyet.

A templomokból éppen a középgeneráció hiányzik leginkább. Ez a generáció a mai iskoláskorú gyermekek szülei, ők vallásos nevelés nélkül nőttek föl, sokan közülük másodállást vállalnak, hogy megteremtsék családjuk számára a minimális életszínvonalat. A szülők nagy része tehát nem vallásos meggyőződésből íratja be gyermekeit hitoktatásra, hanem pótolni szeretne valamit, amiből ő kimaradt.

ORBÓKNÉ SZENT-IVÁNYI
ILONA
Unitárius lelkész, Budapest

Az *EDUCATIO* által feltett kérdések megválasolásá előtt szükségesnek tartom a jelenlegi helyzet rövid elemzését.

A hazai társadalomi lékgört a türelmetlenség, intolerancia jellemzi, és, sajnos, ez alól az egyházk sem mentesek. Ez részben érthető, hisz 1948 után annyi bántás, megalázatás, jogszármazékok érte az egyházkat, hogy most egyszerre szeretnének mindezekért kárpótlást kapni. Úgy tűnik, sokan elfelejtik, hogy nem lehet ugyanott folytatni az intézményrendserek munkáságát, ahol annak idején, 1947-1948-ban abbahagyták.

Ugyanakkor talán azt is remélik, hogy az egyházi nevelés pótolni tudja azt, amit ők a napi rohanásban elmulasztottak.

Az iskolai hitoktatás nem biztosít esélyegyenlőséget a történelmi egyházzak számára sem. Egyértelműen a többségi egyházaknak kedvez, akik minden iskolában jelen tudnak lenni. De ilyen tekintetben már kisebbsegének számít a hazai, mintegy négyszázres evangéliuskosság, nem is beszélve a kb. 80 ezres izraelita közösségről és a 15 ezer fónyi unitáriusról, akik nem tudnak élni a felkínált lehetőséggel. Így az iskolák többségében csak a római katolikus egyház tud méreténél fogva rendszeres hitoktatást tartani és megfelelő hitoktatót biztosítani, a protestáns egyházak esetében az iskoláskorú gyermekek hitoktatása változatlanul az egyházközösségekben folyik, hétköznap délután, vagy vasárnap délelőtt.

Annak nem látom akadályát, hogy ahol erre mód és igény van, az iskola termet biztosítson a tanórákon túl a hitoktatás számára. Ugyanakkor jó elgondolásnak tartom azt, hogy a tananyagba általános Biblia-ismeretet és erkölcsitől iktassanak be, hisz a hitoktatás felekezeti jellege továbbra is megmaradhatna.

2. A finanszírozás kérdése újfajta törvényi keretet igényelne. Jelenleg az egyházak működésük ellátásához állami támogatást kapnak a költségvetésből. Emellett a Művelődési és Közoktatási Minisztérium külön keretből fizeti a hitoktatókat havi bontásban.

Felvetődik a finanszírozás és az egyházi támogatás egy teljesen új formája is, például a személyi jövedelemadóból levonható egyházi támogatás; vagy a jelentős mértű állami vagyon egy részének zárolása, s ennek kezeléséből, gazdálkodásából félretek összeg. Mindenképpen célszerű lenne egy olyan finanszírozási eljárás kidolgozása, amely nem teszi az egyházakat ismét kiszolgáltatottá a mindenkorai politikai hatalomnak.

Mivel a hitoktatás mindenképp a társadalom erkölcsi felemelkedését szolgálja, elősegítheti a társadalomi összefogást, ezért, amíg az egyházak nem kapnak olyan tőkét, amellyel önállóan gazdálkodhatnak, addig külön állami keretből kell fedezni a

hitoktatás költségeit. A fakultációk között első helyet kell kapnia a hitoktatásnak, amennyiben az adott iskolában erre igény van.

3. Az önkormányzati iskolák jelenleg igen nagy anyagi nehézségekkel küzdnek. Ha ezek nagy része ismét felekezeti jellegű lenne, továbbra is állami támogatásra szorulnának, hisz az egyházak képtelenek lennének fenntartani azokat. Küllönös figyelmet igényelnek azok a kisebb települések, ahol még csak választási lehetőség sem adódna a más felekezetű, illetve nem hívó gyermekek számára az állami és az egyházi oktatás között. Az egyházak csak annyi intézményt igényeljenek vissza, amennyit szellemi-lelki-anyagi lehetőségek elbír az elkövetkezendő években.

A protestáns középiskolák a múltban egyfajta értelmiségi elitképzésre is törekedtek, habár tanítványaik jórészt egyszerű családok gyermekei voltak, éppen a kulturprotestantizmus elve alapján a népi szellemi-erkölcsi felemelkedést szolgálják.

4. Az egyházi tulajdonban működő iskolák fenntartásában az lenne a cél, hogy a jelentős szellemi-erkölcsi többletet adó intézményt a szülők és az egyháztagok kötelessége legyen fenntartani. Csak kisebb mértékben szoruljanak állami támogatásra.

5. Ha az egyház nagyobb szerepet kap az oktatásban, annak hosszú távon biztos lesznek eredményei. De a túlzott optimizmust nem látom jogosnak, hisz az egyházi hitoktatás eleve azokat a gyermekeket érinti, akik amúgy is rendezett családi körülmenyek között élnek. Valójában a társadalom perifériájára szorult, sodródt tömegekhez jut el legkevésbé az evangélium, pedig ők szorulnának rá erre a legjobban.

Nem hiszem, hogy a bűnözési statisztika, vagy a társadalom morálfilozófiája hirtelen megjavulna. Ugyanakkor szükség van arra, hogy az elbizonytalannodott, kallódó emberek egyfajta erkölcsi kapaszkodót, támaszt találjanak az életben, s megtanulják, hogy tolerancia nélkül, a másik tiszteletben tartása nélkül nem lehet teljes életet élni. Az egyházak küldetése szempontjából már az is eredmény, ha egyetlen kallódó lelket megmentenek.

PETRIN LÁSZLÓ

Polgármesteri Hivatal, Tatabánya

Az ember hivatása gazdagítani személyiséget, a pedagógus hivatása gazdagítani a mások személyiségett. Az iskola színtere az egyetemes értékek és gondolkodásmódok továbbadásának, amelyet hivatásszerűen valósít meg a nevelők közreműködésével. Az iskola egyben gyűjtő- és gyűjtőpontja a világnezeti másságának, amikor is értékek továbbadása történik, hídépítés a múlt és jelen között.

A személyiség gazdagításában, az egyetemes értékek továbbadásában kiemelt helye és szerepe van a kereszténség értékeinek, amely nem csupán tan vagy az élet sajátos értelmezése, hanem ösmintája az embernek. Ez az ösminta bizonyos értelemben kultúrák feletti, mivel egyetemes. Hogyan valósul meg ez az értékkozvetítés az iskolákban?

Nem csupán az egyébként elkerülhetetlen és részben már megtörtént törvénymódosítások az egyedüli eszközei ennek. Kiemelten szükséges, hogy a világi hatalom hagyjon fel a tudományos világnezet mezébe öltözött előítéleteivel. A rendszerváltás lassan két éves múltra tekinthet vissza, de ez vajmi kevessé érzékelhető az iskola falain belül. A tankönyvek még mindig egyfélé (és ettől kötelezőnek tűnő) ideológia deklarálását közvetítik.

Az élet keletkezésére, az élet értelmére, a *honnán jöttünk, hová tartunk* kérdésekre a tankönyvek materialista válaszokat adnak, nyoma sincs a bőszen hangoztatott pluralizmusnak. Az ún. tudományos világnezet tankönyveinkben ma még egyenlő a materialista világnezettel és ideológiával. Nem jelenik meg a tankönyvekben az sem, hogy a vallási filozófiák ugyanúgy védhetők és cífolhatók, mint a többi. Nincs alternatíva, választási lehetőség biztosítva a diákoknak a keresztényi értékek, értékrendek választását illetően.

Hiányzik az iskolákban a biztosított nyilvánosság a keresztény minták számára mozgalmak, diákok és tanárok alakjában. Az iskolák még minden tartózkodók a cserkészmozgalmakat illetően, nem mernek nyitni, és sokszor gyanakvással fogad-

ják a külső közeledést. A keresztény diákok és tanárok megjelenését gátolja a társadalom válogatása a karizmák között. Kísért a keresztény fiatal és nevelő egydimenziós emberré redukálása: úgy tűnik, hogy a szeretet-szolgálat, a karitatív cselekedetek minden más karizma fóli kerültek, és az aktív keresztenyi részvételt csak ebben a síkban teszi lehetővé a társadalom. A keresztenység által kínált emberkép ennél több értéket és mintát kínál az iskolák falain belül is. A társadalom- és jövőkép tekintetében, a gondolkodásmód és kultúra vonatkozásában olyan modellt javasol, amely a megelőzésben is hatóerőként lehet jelen.

Hogy ez az értékes másság jelen lehessen és hathatóbben legyen jelen az oktatási intézményekben, annak két feltétele van. Az egyik: mind a diákok, mind a tanárok vonatkozásában meggyőzőbbnek kell lenni az általuk képviselt keresztenyi életmintának. Olyan életgyakorlatra van szükség, amelyben a más vallásúak és a nem vallásos emberek számára megszólítható partnerekként lehessenek jelen. S ez viszonzosan is szükséges, ök is megszólítani-képes társai legyenek szűkebb környezetüknek. Az egyházi szentségekkel való élés, a csupán vallási aktusokon való részvétel, a rutinná vált istentiszteletre járás ma már nem betetőzése a keresztenyi életmintának. Az igazságot kereső és értékbe kapaszkodó emberek társaságában ennél sokkal többre van szükség, és ehhez kiváló színtér az iskola.

A másik feltétel egy újfajta szövetségi politika. A keresztenyi életminta és gyakorlat akkor lehet alternatíva, katalizátor és kihívás az oktatási intézményekben (és máshol is), ha független tényezőként kerül partneri viszonyba másféle reformprogramokkal. Ha pártpolitikai érdektől mentesen, ha megkötözött dogmáktól szabadon, ha nem az egyedüli kizárolagosság és burkolt kényszer jegyében lépnek fel, akkor a megújulási folyamatban nagyobb szabadságteret kaphatnak. Nem valamiféle ravasz taktikára van szükség az előrelépéshez, hanem a másik ember (diák, tanár) meggyszéseknek gyanakvás nélküli elfogadására, az értékes másságok szeretet-közösségen való megélésére.

A vallásos tanárokat és diákokat "gettóba" kényszerítő társadalom most kezdi kicsalogatni csigaházukból a keresztenység értékeinek képviselőit. Elkezdődött egy folyamat, amelyben az iskola helyet biztosít a moralis értékek közvetítésének, a munka etikája megismertetésének, a közleti szereplésre való felkészítésnek (hiszen ez nem más, mint másokkal való törődés), és a sort még lehetne folytatni. A válságban levő társadalom felismerte, hogy a kereszteny ember képes menedzselni a válságot, ezért igényt tart aktivitásukra. A kereszteny javaslat a totális reform, amely a teljes ember megvalósítását célozza meg, és ennek alapjait az iskolában kell letenni.

SZENTÁGOTTHAI JÁNOS
a Magyar Tudományos Akadémia ny.
elnöke

1. Természetesen *helyeslem*, hogy a hitoktatás a rendes tanítási órák között tanított fakultativ tárgyak közt helyet kapjon az általános és középiskolák tanrendjében.

Enyhén szólva is furcsának vélem, hogy olyan pedagógusok és szülők, akik a pártállam idején - igaz, egzisztenciális fenyegetettség mellett - olyan tudományatlan, korszerűtlen, sőt ostoba tévtanokat prezentáltak a nevelésükre bízott ifjúságnak, mint a "tudományos szocializmus", marxista-leninista történelem és álfilozófia stb., most hirtelen félteni kezdték az ifjúságot a kereszteny vagy zsidó vallás tanításaitól és erkölcsi elvezétől. Biztos vagyok benne, hogy semelyik Magyarországon létező történelmi egyház nem tanít vallásoktatás címén olyan nyilvánvaló obskurantizmust, mint amit az elmúlt 45 évben az állam oktatáspolitikájában képviselt. Mégis, a teljes biztonság érdekében az állami vagy önkormányzati iskolákban nyújtandó vallásoktatást az alant részletezendő feltételekhez kötném.

A szülők kizárolagos prerogativáját képezi, hogy gyermekeik hitoktatásáról rendelkezzenek. Azoknak a gyermekeknek a részére, aikiknek a szülei hitoktatást nem kívánnak, a hitoktatás óraszámával egyen-

lő társadalmi magatartás és erkölcsstan című tárgyat kellene rendszeresíteni.

A más vallású, vagy ateista felfogással szembeni toleranciának minden vallási és vallásfelekezeti oktatásban kiemelt szempontnak kell lennie.

Mind az iskolai hitoktatásban, mind a helyette oktatott "nem vallásos jellegű" erkölcsstanban tilos a tudomány által elfogadott ellentétes (obskurantista, mágikus stb. világszemléletből folyó) állításokat képviselni: pl. a világgegyetem, bolygóink és az élőlények keletkezésével ellentétes elméleteket (például az USA-ban ismert kreacionista és más hasonló fundamentálista elveket) hangoztatni. A zsidó és kereszteny történelmi felekezetek és egyházkak a világ fejlett részén mindenütt ésszerű kompromisszumra jutottak e kérdésekben a modern tudományos világképpel.

Az állami és önkormányzati iskolákban természetesen tilos bármely vallás közkeletű szimbólumai (pl. a falra függesztett keresztek) és (a hitoktató órákon kívül) bármilyen imádság felmondatása, illetve szerepeltetése.

2. Az önkormányzati és állami iskolákban nyújtandó hitoktatás, illetve hitoktatást pótoló tárgy anyagi feltételeit az oktatási költségek keretében célszerű biztosítani.

3. minden olyan iskolát, amely 1948 előtt egyházi (felekezeti) tulajdonban volt, előbb-utóbb át kell adni az egyházaknak (felekezeteknek) az esetben, ha ezt az egyházkak (felekezetek) kívánják, ha ebben iskolai oktatást óhajtanak folytatni és ennek feltételeit a maguk részéről meg is tudják teremteni. Határidőt itt nem szabnák, végső határnak talán 15 évet jelölnék meg. Ha az állam 1988 előtt olyan nagyméretű beruházásokat és átépítéseket eszközölt volna, hogy ésszerűbb az eredeti helyett más, a célnak megfelelővé tehető épületet átadni, erre tárgyalásokban kell módot találni. Mindenesetre biztosítandó, hogy jól és magas színvonalon működő állami vagy önkormányzati iskolák ne eszenek e folyamat áldozatául.

4. Az egyházi (felekezeti) tulajdonba került iskolák fenntartása az illető egyházkak (felekezetek) feladata, viszont az oktatott (nevelt) gyermekek utáni un. "fejkvótát"

az állami vagy önkormányzati költségvetés keretében kell biztosítani.

5. Az egyházak (felekezetek) által fenn tartott iskolák biztosan jelentősen hozzájárulhatnak egy erkölcsi értékekben kiegensúlyozottabb fiatal generáció felnövedésekéhez és ezen keresztül egy sokarúbb - demokráciára alkalmas -, valódi pluralitásos társadalom kialakulásához. A fentebb említett feltételeknek minden, a "fejkvótára" igényt tartó iskolának meg kell felelnie.

ZIBOLEN ENDRE
a Felsőoktatási Pedagógiai Kutató
Központ ny. igazgatója

A feladott kérdésekéről a megszabott terjedelem korlátai között még hitvallást is aligha lehetne tenni, nemhogy megokolt véleményt kifejteni. Így inkább az elsőre szorítkozom.

Helyeslem, pontosabban: kívánatosnak tartom, hogy a fakultatív hittan a rendes tanítási órák között kapjon helyet az órarendben. Egyrészt azért, mert minden szülő alkotmányos joga, hogy gyermekét vallásoktatásban részesítse, másrészt a vallástan kivételes művelődési jelentőségre tekintettel. Ez a véleményem nem újkeletű. 1939-ben megjelent disszertációmában már kifejezésre jut:

"A tanulmányi anyag hagyományos felosztását megtartva, a nemzeti irodalom, a történelem és a földrajz tanítása s a társadalomtudományi elvek ismertetése tehet legtöbbet ezen a téren (ti. a növendék szociális érésének a támogatásában - Z.E.). Szociálisan nevelő hatásában csak a helyesen értelmezett vallásérkölcsi nevelés műlhatja felül." (*Szociális érés az iskolában*, 141. p.)

A közelműlt emberöltők magyar pedagógia-történetében csak valamelyest is tájékozott olvasót nem kell emlékeztetni rá, hogy ennek az utalásnak a háttérében egykor tanárom, Prohászka Lajos művelődésfilozófiai tanítása állott:

"A vallás a maga tartalmaiban az embert ... teljes egészében mozgatja meg és szellemének horizontot ad, ezért művelődési értelemben klasszikusnak minősíthe-

tő. Nem véletlen, hogy minden vallás, amely súlyt vet az erkölcsi követésre, egyszersmind személyes életoformálást követel. A csupán megigazulási és erkölcsi szempont mellett azonban a vallásos kiművelésben és gyakorlásban a történeti szempontoknak is érvényesülnie kell. Ez a történetiség adja meg éppen a pozitív vallások pótolhatatlan művelődési értékét a pusztán racionalisztikus elképzélésekkel vagy az egyoldalúan érzületi vallásossággal szemben. E tekintetben éppen a kereszténység joggal többnek tekinthető, mint csupán vallásnak: azt mondhatnók, hogy egész kultúra, kozmosz az, amelyben benne él, habár jelentését változtatva és spiritualizáltan is, az egész antik valóság, úgyhogy a Thukydides-féle kijelentést módosítva bízvást állíthatjuk, hogy miként Athén egész Hellasnak, úgy Róma egész Európának nevelőiskolája volt és az ma is: e 'római szellem' hatása alól nemcsak a reformált, hanem a nem-keresztény felekezetek, sőt a vallásilag közömbösek sem tudják egészen kivonni magukat. Ezért a vallás nélküli műveltség mindig csonka és hiányos lesz." (*Az oktatás elmélete*. Budapest, 1937, 123-124. p.) Prohászka mély-séges humanizmusából szükségképpen következik, hogy idevágó tanítása - ha a minden humanitással szemben ellenséges tudománypolitika őt már 1949-ben véglegesen el nem némitja - tovább tágult volna az ökumené szellemében, magába fogadta volna a zsidó-keresztény kontinuitás eszmekörét.

A hitoktatásban való részesülés alkotmány biztosította jogából és a vallástan így felfogott jelentőségeből azonban még nem következnék, hogy a hittanórákat mindenképpen az órarendben kell elhelyeznünk. Az azonban igen, hogy a vallás tanításának az egyéb alapvető művelődési javak közvetítésével azonos körülmények között kell folynia. A hitoktatás ügye ekként nem csupán művelődéspolitikai-világ-nézeti kérdés, hanem van oktatás-szervezési-pedagógiai vetülete is.

A hittan az általános és középfokú iskolai tanulmányok része. Márpedig az iskola a gyermek és a serdülő szemében sajátos világ. Életük (1) térben, (2) személyi állományában, főképpen pedig (3) szellemi

tartalmában minden másról jól elkölnülnö szektorra. Ami ott folyik, valamiképpen "más", még ha valamely egyéb, máshol (sportpályán, táncázban vagy éppen könyvtárban) másokkal folytatott tevékenység kisebb-nagyobb hányaduk szívéhez közelebb állna is. Az órarendből kirekesztett hittanóra egykönnyen a "külön" nyelvőráknak, fevételi előkészítőknek a "rendes" órához viszonyítottan alacsonyabb rangjára süllyedhet. Ráadásul tapasztalat szerint meglehetős biztonsággal számíthatnának a sajtó (nem utolsósorban a hazai szaksajtó) nagy részének, a rádiónak és a televíziónak együtterző támogatására mindenek, akik – mondjuk – a korrepetáló foglalkozások "rangját" szeretnék az így elhelyezett hittanóráknak biztosítani.

A hittannak az órarendi keretből való kiemelése más hátrányos következményekkel is járhat: magukat az így szervezett oktatásban részesülő fiatalokat késztheti a többlektől való elkölnülésre. (Általános érvényű gyermek- és ifjúságilektani tapasztalat, hogy a közös különböző tudata könnyebben ébred fel, mint az együvé tartozás.) Pedig társadalunk felekezeti tagoltsága olyan adottság, amelyik sajátosan virulens állapotban élte túl az ateizmus, "a tudományos világnezet" négy évtizedes uralmát. Adottak az ebben a megesztottságban gyökerező, a termékeny társadalmi együttműköést alkalmilag hárítató következmények is. Az iskolai osztály gyakori hasonló tagozódását azonban megalakulásának pillanatától keresztézik a felekezeti alapon való megesztás ellen ható tényezők, mint amilyen a közös lakóhely, közös játék, közös kulturális érdeklődés stb. A tanulók ekként a minden nap együttélés során válthatnak immunissá a felekezeti elfoglultság ártalmával szemben. Olyan eredmény ez, amely vallási szempontból homogén gyermekközösségekben külön odafigyelet, tudatos nevelői ráhatást igényel. Olyan helyzeti előny, amelyet a hittan kikülönítéssel elvezetni vagy éppen visszájára fordítani vétek.

A hittanóráknak a kombinatív órarendben való elhelyezésekor már az eddig érintett két tényező: az oktatásra igénybe

vehető helyiségek és az oktatásban részesülő tanulók igényeinek figyelembe vétele sem könnyű feladat. Iskoláink mai elhelyezési viszonyai között, vallási szempontból erősen tagolt tanulósereg esetében teljesen meg sem oldható.

Hatvanéves érettségi találkozóm küszöbén már-már a harmonikus megoldás peldájának tűnik az egykori iskolámban, az újpesti *Könyles Kálmán Reálgimnáziumban* követett gyakorlat. A 12 osztálytermen, tornatermen, rajztermen, természetrajzi és fizikai előadótermen kívül volt az épületben egy, az 1924. évi középiskolai reformig az V. osztályban induló görög helyett ún. görögpótló tárgyat választó tanulók számára kialakított kis tanterem is, tehát a 12 osztály számára (az alsó osztályok párhuzamosak voltak) összesen 17 helyiség. Közülük az 1931/32. tanévben 4 mégis üresen maradt. Párhuzamosan ugyanis csak a katolikus és zsidó hittanórák voltak a 389 római és a 4 görög katolikus vallású, illetve a 153 zsidó tanulónak. A 33 evangélikus úgy oszloott meg az osztályok között, hogy hétkben számként nem érte el a 3 főt. A 68 református iskolatársunkkal is órarenden kívül foglalkozott hitoktatójuk, más iskolák azonos korú növendékeivel összevontan. (Feltehetően ennek a körülmenynek is része volt abban, hogy közülük nagyobb arányban léptek valamelyik "idegen" cserkészcsapatba. A reálgimnáziumnak a világháború éveiben elhalt cserkészcsapata csak az 1929/30. tanévben szerveződött újjá.)

Az ismertetett helyzet magyarázza, hogy az iskolai körözökönyv szóhasználatában a "más vallású" gyakorlatilag "zsidót" jelentett, és hogy körünkben – kiváltképpen a felső osztályokban – antiszemitaizmusnak híre-nyoma sem volt. Amikor egyik, addig zsidó hittanra járó és a vallási ünnepeken otthon maradó osztálytársunk az utolsó tanév őszén bemutatta a még születése idején kiállított keresztlevelet, ez a nem minden napos esemény semmilyen konsternációt nem kellett. R. attól fogva katolikus hittanra járt. 1929 májusában, amikor Újpesten az előző évben nyugdíjba ment(!) főigazgató, Gaál Mózes "tanári és írói munkásságának 40 éves jubileumát" ünnepeltük, a Te Deumon és a

zsidó templomban tartott megemlékezésen tanárok-tanulók valláskülönbég nélkül vettek részt. (Herczeg Árpád: *Gáál Mózes főigazgatónak, 40 éves tanári és tróni jubileuma alkalmából*. Az Újpesti m. kir. állami Könyves Kálmán Reálgimnázium XXII. évi értesítője az 1928/29. iskolai évről. Közzéteszi: Zibolen Endre. 3–6. p.)

Kétségtelen, hogy a példában idézett újpesti reálgimnáziumban az órarendszerű hitoktatás viszonylag széles körű megvalósítását elsőlegesen a kedvező tárgyi feltételek tettek lehetővé, továbbá az a körülmeny, hogy a tanulók több, mint 84%-a minden össze két hittanorra között oszlott meg. *Iskolává* azonban valamely intézmény a tárgyi és személyi összetevőkön túl és azokat messze meghaladó mértékben a benne ható szellemi tartalom révén válik. Témánk szempontjából meghatározó jelentősége van, hogy ez a tartalom minden szellemi környezetet kínál a vallásoktatás számára.

A hatvan évvel ezelőtti Könyves Kálmán Reálgimnázium szellemiségett az ott közvetített művelődési javak és azok a tanárok együttesen határozták meg, akik az akkori középiskolai tanárság néhány ezres sokaságából valamilyen okból kiemelkedtek, de akiket a Pintér Jenő vezette budapesti tankerület – esetleg ugyanazért – befogadni nem akart. Gondolunk rá: ez a reálgimnázium volt akkoriban a legmodernebb, a fővárosból legkönyvebben elérhető elővárosi középiskola.

Osztályomban szerencsére közülük több is tanított. Némettanáromról, az Eötvös Collegium legelső évfolyamainak egyikéből való dr. Herczeg Árpádról azt beszéltek, hogy egykor a temesvári páholyban viselt funkciót. Ma is emlékszem, Lessing tanításakor milyen nyomatékkal szólt Bölcse Náthán gyűrűinek jelentőségről. Történelemtanárom, a legitimista dr. Buday Károly emlékét – bár neve már lekopott róla – még az én odakerülésemkor is őrizte a kollégiumi emlékezet. Tudniúlik, hogy volt itt valamikor egy Békefi-tanítvány, akinek a szakdolgozatát a könyvkötő nem vállalta egy kötetbe kötni. Osztályfőnököm, magyar- és latintanárom, aki az egész osztályt Széchenyi hívére nevelte, Szetey András nagy bűne Pintér sze-

mében Adyról írott, később kötötté bővült tanulmánya volt az iskolai értesítőben. ("Miért éppen Ady?" – Később, a szocialista irodalomtudományban: "Miért éppen az istenes?") (Szetey András: *A másik Ady*. Budapest, 1941.) Az ilyen pedagógusok által meghatározott tanári testületben magától értetődött a szellem igényessége, valamint – tárgyunk szempontjából ez különösen fontos – a tolerancia egymás, általában a mások nézetei iránt.

Vajon milyen szellemi környezettel találkozik a fakultatív hittan mai általános és középfokú iskoláinkban? A tömegkomunikáció közvetítette helyzetkép nem sok jóval bíztat. Bár nyilván legalább részben más okokból, szerintem is van alapunk az aggodalomra. Ennek érzékelhetetlensére egyetlen példát idézek. A *Köznevelés*, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium hetilapja 1992. március 20-i számában két "Közlemény" jelent meg. Az elsőben, a 6. lapon a *Képességfejlesztés Országos Központja* (2025 Törökbálint, Köztársaság tér 8.) arra a nyelvi-irodalmi-kommunikációs programra hívja fel az olvasók figyelmét, amelynek "bevezetését bármely pedagógus kezdeményezheti", és 1986 óta a hazai anyanyelvoktatás alternatív programja". A 8. lapon ugyanez a Központ egy értékközvetítő és képességfejlesztő programot hirdet meg, amelyik az "1–3. évfolyamra választható", és a "4–5–6. osztályra szóló folytatása engedélyezés alatt van". A közlemények mind a két program szellemi mentoraként Zsolnai Józsefet jelölik meg.

Zsolnai már 1981-ben kísérleti iskolája feladatainak vallotta "a vallásos képzetek leépítését". (Mányoki Endre: *Egy másik iskola*. Mozgó Világ, 1981, 71. p.) Amennyiben tehát a vezetéssel kidolgozott programok sikerkel oldották meg az előbük tűzött feladatot, jóhiszemű pedagógus az e programokat követő iskola tantervébe (nemhogy az órarendbel) a hittant nem iktathatja be. Nem lehet a tanulókat heti 1–2 órában fakultatív vallásoktatásban részesíteni, a többi időben pedig az órákon tanultak lebontásán fáradozni. (Más kérdés, hogy ez az 1981-ben meghirdetett – és 1986-ban megismételt – nevelé-

si program ez idő szerint alkotmányellenes is.)

Természetesen lehetségesek ellenvetések is. Hivatkozni lehet rá, hogy mégoly egértermű szándéknyilatkozat nem azonos a megvalósulással, hogy valamely alternatív program benyújtójától nem várható el okvetlenül, hogy a körülmények módosulása (jelen esetben az állampárt összeomlása) nyomán maga kezdeményezze az engedély visszavonását. Az is meglehet, hogy az engedélyezett programok eleve nem voltak alkalmasak e károsnak ítélt képletek lebontására. Hiszen arról sincsen tudomásunk, hogy a törökbálinti Kísérleti Általános Iskolában jelentékeny mérvű fűrj- és kisállattenyésztés folyék, pedig az igazgató már néhány éve kijelentette, hogy az iskoláját is megillető alapellátást egyebek mellett ezzel, ennek a jövedelmével fogják kiegészíteni. (Zsolnai József-Zsolnai László: *A gyermek majd képvisel minket*. Szombathely, 1988, 2-3. p.) Végül azt is tekintetbe lehet venni, hogy 1986

óta, amikor a hivatkozott szándéknyilatkozat legutóbb 1200 példányban megjelent, majdnem hat esztendő eltelt.

Éppen ezért sajnálatos, hogy olyik legújabb keletű megnyilatkozása sem ad okot a derülésre. Így a nevével jegyzett, *A magyar közoktatás minőségi megújításának szakmai programja* című dokumentum a jövő magyar pedagógusától elvárja, hogy "istentani" felkészültséggel is rendelkezzék. (*Iskolakultúra*, 1992/6-7., 117. p.) Csak nem azért, hogy amit a gyermek a hittanórán vagy egyebütt "felszed", a jövőben az eddiginél hatékonyabban tudja "leépíteni"?

Zsolnai József kiváltságos szakmai pozícióját, a rendelkezésére bocsátott eszközök szokatlan bőséget látni is remélni szereznök, hogy a vallásellenes szellemi környezet nem fogja a hittannak az órarendbe való felvételét azokban az iskoláinkban is meggátolni, ahol a tárgyi és személyi feltételek egyébként lehetővé tennék.

KÖZOKTATÁSI KUTATÁSOK

AZ AKADÉMIAI KIADÓ ÉS A KÖZOKTATÁSI KUTATÁSOK TITKÁRSÁGÁNAK KÖNYVSOROZATA SZERKESZTI GELLÉRINÉ LÁZÁR MÁRTA ÉS RÉT RÓZSA

NAGY JÓZSEF: A rendszerezési képesség kialakulása. A gondolkodási műveletek elsajátítása

KOZMA TAMÁS: Iskola és település

VÁMOS DÓRA: A képzetség vására. Közgazdasági szempontok az oktatástervezésben.

SZEБENYI PÉTER: Történelemtanítás Angliában
MÁTRAI ZSUZSA: Az amerikai társadalomtudományi nevelés története

VIDÁKOVICH TIBOR: Diagnosztikus pedagógiai értékelés

KÁRPÁTI ANDREA: Látni tanulunk. A műelemez tanítása az általános iskolában.

SZOCIÁLIS SEGÍTŐ: Szerk. Balog Miklósné

TANTERV ÉS VIZSGA KÜLFÖLDÖN. Szerk.

Mátrai Zsuzsa

FORRAY R. KATALIN & HEGEDÜS T. ANDRÁS:

Két tanulmány a cigány gyerekekről

JELZÉSEK AZ ELSAJÁTÍTOTT MŰVELTSÉGRŐL.

Szerk. Horánszky Nándor

TÖRTÉNELEMINTÁS NÉMETORSZÁGBAN.

Szerk. Karl Pellens és Szabolcs Ottó

KOZÉKI BÉLA: Az iskolaethosz és a személyiségsztruktúra kölcsönhatása

NÉZZÜK MEG EGYÜTT. Műalkotások elemzése

Borsodban. Szerk. Rézművesné Nagy Ildikó

KOKAS KLÁRA: A zene felelmi a kezeimet

CSAPÓ BÉNŐ: Kognitív pedagógia

DEMOGRÁFIAI HULLÁM – ISKOLA – IFJÚSÁGI

MUNKANÉLKÜLISÉG. Szerk. Halász Gábor

KÁRPÁTI ANDREA: A Leonardo Program

MARX GYÖRGY: Szép új világunk. Természettudomány a gimnáziumban

BENEDEK ANDRÁS: Adaptív szakképzési modell.

TESSÉK MEGNEVELNI. Fegyelmi ügyek az iskolában. Szerk. Várhelyi György

EGY ISMERETLEN MAGYARORSZÁG. Mezőgazdaság és szakképzés. Szerk. Forray R. Katalin & Györgyi Zoltán

A könyvek ára egységesen 85.-Ft. Megrendelhetők a Közoktatási Kutatások Titkárságán, 1395 Budapest, Pf. 427